

RECENZÍÓ

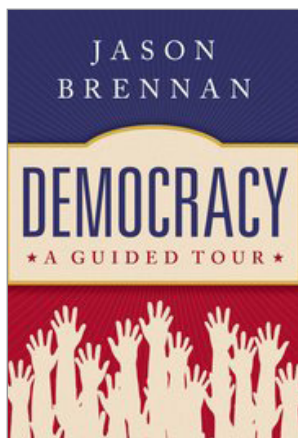
Demokrácia-túra, ami az erdő közepén hagy minket

Jason Brennan (2023): Democracy – A guided tour.

Oxford, Oxford University Press, 320 oldal

DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/oso/9780197558812.001.0001>

NAGY ZSOLT¹

A 21. század a demokrácia válságáról szól: a polgárok, politikusok és még politikatudósok is megkérdőjelezik a demokrácia fontosságát, hatékonyságát és a benne rejlő további potenciált. A nem demokratikus rendszerek, mint Kína, Oroszország vagy Irán felemelkedése csak elmélyíti a kétségeket. Míg az első évtizedekben „csak” a frissen alakult demokratikus rendszerekben – mint Dél-Amerika, vagy Közép-Kelet-Európa – látszódtak az erózió jelei, addig napjainkra a nyugat-európai országokban és az Amerikai Egyesült Államokban is megjelentek olyan válságjelek, mint a társadalmi megosztottság, a szélsőségek erősödése, a pluralizmus eltűnése és a párbeszéd megszakadása vagy a szavazói apátia és antipolitikus attitűdök elterjedése.

Ilyen válságos időkben érdemes visszanyúlni az alapkérdésekig, újra felvetni, hogy az eddigi elgondolások jók voltak-e, még ha olyan evidens témáról is van szó, mint a demokrácia értékeinek, erejének és gyengeségének vizsgálata. Jason Brennan ezt az kérdéskört járja alaposan körbe. Új könyve egy túra a demokrácia értékeiben, ahol megláthatjuk, hogy milyen érveket lehet felhozni a legnépszerűbb politikai be rendezkedés mellett vagy épp ellen egy vita során, amely a katedrán és egy baráti beszélgetésben is ugyanúgy megállja a helyét.

A bevezetés után a könyv kibontja az öt legfontosabb kérdést a demokrácia céljáról és lényegéről – bár ezek a kérdések minden rezsimre értelmezhetőek lehetnek. A könyv mindegyik témát két-két fejezetben tárgyalja: először Brennan megmutatja, miért tudja az adott értéket és erényt segíteni a demokrácia intézménye, míg a má-

¹ ELTE Politikatudományi Doktori Iskola, e-mail: nagy.zsolt.pol@gmail.com

RECENZÍÓ

sodik fejezet megoponálja azt, és emellett érvel, hogy a demokrácia nem – vagy se – képes megoldani a felmerülő problémákat.

Az egyes fejezetek végén kis összefoglalóban summázza az író nekünk, hogy mik a legfontosabb megállapítások, amiket érdemes tovább vinni és összehasonlítani a társfejezettel. A könyv abszolút lineáris módon van megírva, tehát a fejezetpárosok egymásra csak előrefele reagálnak igazán, így a pro érveknek nincs esélyük védekezésre, a kontra érvek megcáfolására. Viszont a fejezetek kifejtésénél ez nem ad hátrányt vagy előnyt egyik oldalnak sem, az érvelések tiszták és egyenlő erejűek.

Az első fejezetpáros a politikai és társadalmi stabilitásról szól, azaz arról, hogy a demokratikus rendszerek képesek-e hosszan fennmaradó intézményeket és stabil államot létrehozni, hozzájárul-e ahhoz, hogy egy ország egyben maradjon. Itt Brennan a pro fejezetben a hatalmi ágakból következő megosztást, a béke iránti elköteleződést emelik ki, ellene pedig a demokratikus rendszerek illuzórikus stabilitását veti fel, a jelenleg is tartó visszacsúszásokkal és belső megosztottsággal, amik polarizált társadalmakhoz vezet.

A második szekcióban a virtut, azaz az egyének az erényei kerülnek előtérbe. Az első fejezet azzal érvel, hogy a demokráciának elemi része, hogy neveli és fejlődésre ösztökéli állampolgárait, aktivitást „követel” tőlük, valamint elvárja, hogy egymásról is gondoskodjanak, törődjenek, míg a despota inkább a tudatlanságban és a szellemi elnyomásban érdekelt. Ezzel szemben viszont azt az érvet hozza fel, hogy a demokrácia nem ideálisan, tökéletes módon működik, következésképp nem is hajtja végre azokat az elképzeléseket, amiket korábban elvártak a tudósok.

A harmadik rész a bölcsességről szól: a központban az áll, hogy vajon a demokratikusan hozott döntések jobbak-e, mint ha egy kis csoport vagy egyetlen személy hozná meg. A mellette szóló érvekben megjelenik az egymást kioltó rossz érvek elmélete, a nagy számok törvénye, vagyis, hogy kellően nagy számú ember inkább hoz jobb döntést, kisebb az esélye a tévedésre, illetve a tapasztalatok és a sokszínűség fontossága jelenik meg. Másik oldalról a demokrácia tapasztalati úton láttatott arcát hozza fel, ahol látszódik, hogy az emberek rosszul informáltak, leginkább szociális szövetségeket kötnek, nem az adott szakpolitikákra, hanem szölamokra és érzelmekre szavaznak, elvetve azt a tényt, hogy egyes embereknek nagyobb a tudása, mint másoknak.

A negyedik szempont az egyén és a társadalom szabadsága. Talán ez tűnik a legegyszerűbb szempontnak, azonban itt érdekes és érvényes érveket hoz fel Brennan. Mellette az alkotmányos szabadságvédelmem és az egyéni jogok kiterjesztésén kívül a gazdasági szabadság kiterjedését és szükségszerű összefonódását a demokráciával emelte még ki – bár az nincs kétséget kizáróan megérvelve, hogy miért van ez az összefüggés. Ellene leginkább olyan érveket tud felhozni Brennan, amelyek a szabadságot, mint létező koncepciót kérdőjelezik meg: létezik-e szabadság, ha van kormány, ha létezik valaki, aki a főnökünk, ha a valóságban nem teljesen egyenlő mindenki, ha vannak beosztottak és ki vagyunk szolgáltatva gazdaságilag.

RECENZÍÓ

Az utolsó páros arról szól, hogy a demokrácia mennyire járul hozzá az egyenlőséghez, vagy éppen mennyiben nehezíti azt meg. A deliberatív hipotéziseken – az „eredeti pozíció” és a „tudatlanság fátyla” rawlsi koncepcióin (Brennan 2022: 235–244) – túl, itt a szerző kiemeli azt is, hogy a tökéletes egyenlőség nem tud megvalósulni, de relatív értelemben a demokrácia tudja ezt a legjobban elhozni. Az utolsó fejezetben pedig Brennan felvet több dimenzióban is problémákat: elméleti megközelítésben a gazdasági egyenlőtlenségen túl felteszi a kérdést, hogy valóban jó dolog-e a politikai egyenlősége az embereknek és a társadalom hasznára vagy inkább kárára van-e.

A vita fontos politikusokat, politikai filozófusokat és elméleti szakembereket idéz meg – az ókori görögöktől napjainkig –, hogy mindkét oldalt védelmezzék. Ezek az érvek néha evidenseknek tűnnek, néha igazán gondolatébresztők, de mindig jól alátámasztottak és közérthető formában vannak tálalva, hogy mindenki magáévá tudja tenni. Az idézetek ismert gondolkodóktól és gyakorlati politikusoktól származnak, a politikatudományban jártas emberek nem találnak sok ismeretlen nevet a felsorolásokban, de néha új perspektívákat tud így is nyitni: nem szokványos Tocqueville-t idézni a demokrácia ellen és mellett is (Brennan 2022: 77, 252), vagy Lenintől azt az érvet olvasni, hogy az Egyesült Államok nem demokratikus eléggé (Brennan 2022: 258–264).

Az érvek típusai és hátterei szerteágazók és túlmutatnak a vita felső rétegén, új dimenziókat nyitnak meg: néha megkérdőjelezi az adott fejezet alapértékeit, vagy elitista és populista ellenérveket sorakoztat fel a demokratikus normákkal szemben – vagy éppen értük –, néha pedig azt méri fel, mennyire teljesít jól a demokrácia, vagy éppen kétségbe vonja az érték létét és fontosságát a demokráciában vagy a társadalom működése szempontjából.

Ez a fajta hozzáállás viszont a fejezetek közti összhangot is megbontja valamilyen szinten: míg egyes értékeknél a demokráciát relatív szempontból védi, addig másoknál az abszolút értelemben vett értéket kérdőjelezi meg. Van, ahol elméleti kérdés-ként gondol a demokrácia eredményeire, máshol pedig gyakorlati szempontból kritizálja azokat. Természetesen az adott szempontok is szerteágazók és nehezen hozhatóak egy platformra, azonban a könyv homogenitását és koherens sematikáját megtöri.

A könyv egyik ereje, hogy mindkét oldalt pártatlanul mutatja be. Természetesen tudjuk, hogy Brennan a demokrácia pártján áll – ezt meg is említi a könyv első fejezetében is –, azonban nem engedi, hogy ez beszivárogon a könyv többi részébe. Ez lehetőséget ad számunkra, hogy megkérdőjelezzük előítéleteinket, és az érvek vezessék gondolatainkat. Ezáltal alakíthatjuk meggyőződéseinket, és nyitottak lehetünk az idézett politikai újítók és filozófusok gondolataira.

Ugyanakkor ez a könyv fő gyengéje vagy hiánya is: az olvasót ezek között az érvek közötti üres helyre vezeti, és az érvek végén egyedül hagyja. A kimerítő fejezetek után nincs egy végső összefoglalás, nincs utolsó megjegyzés vagy végjegyzet. Brennan nem ad nekünk választ arra, hogy mit kellene gondolnunk az egész vitáról. Min-

RECENZÍÓ

dent ránk bíz. Ezért a könyv fő eredménye a viták legalizálása és a szabadság, hogy a vita végén kiválaszthassuk az álláspontunkat.

Bár ez lehetne egy deklaráltan kitűzött cél, azonban másféle zárást sem kapunk az írótól. Személy szerint hiányoltam a demokrácia bonyolultságának bemutatását: hallottunk érveket arról, hogy az értékek és célok hogyan illeszkednek vagy nem illeszkednek a demokráciába, azonban Brennan nem elemzi, hogyan kombinálja a demokrácia ezeket az aspektusokat, és létrehoz egy összetett rendszert. Az egyes értékek – az utolsót, egyenlőséget kivéve – mind az éterben lebegnek, egyikről utazhatunk a másikra, anélkül, hogy érintenénk azt, hogy milyen kölcsönhatásokban vannak egymással.

Ezen felül alig hasonlítja össze a demokráciát az autokratikus politikai gondolatokkal. A legtöbb esetben elő sem kerül az, hogy mi lehetne a demokráciák helyett, csak magukban értelmeződnek. Csak néhány kirívó – néha evidens – esetben tesz kivételt – mint Hobbes stabilitáshoz való viszonyánál (Brennan 2022: 45) vagy Mill érvelését az univerzális választójoggal szemben (Brennan 2022: 154–157). Ez az elméleti típusú érveknél nem is gond, azonban sokszor a gyakorlatból hoz példákat és relatíve értelmezi az értékeket, nem pedig az abszolút értéküket. Ezekben az esetekben mindenképp érdekes lenne látni, hogy más berendezkedések, akár félautoriter, meritokratikus vagy totalitárius, abszolutista hatalmak miként viszonyulnak ezekhez a kérdésekhez. Vagy talán pont ez lenne az lényeg – ami szintén a végén férne el –, hogy a demokráciákon kívül a többi rendszert nem lehet ilyen értékek alapján értelmezni, hisz sokkal inkább ki vannak téve személyi- vagy csoportérdekeknek, amik széljárás szerint változhatnak.

Azt mondhatjuk, hogy Brennan könyve azt nyújtja, amit az alcímében ígér: egy vezetett túrát. Érdekes, gondolatébresztő és könnyen fogyasztható katalógus a demokrácia erősségeiről és gyengeségeiről, érdekes példákkal olvasható nyelven. Azonban a túra végén nem a pihenőházba érünk, hanem ott maradunk az erdő közepén. Fel vagyunk ugyan fegyverkezve minden fontos alappal, ami kell ahhoz, hogy túljussunk és saját megoldást találjunk a kérdésekre, azonban hiányérzete van az embernek, nem csak az egyértelmű lezárás, de a komplexitást jelentő kombinációk felvetésének hiánya miatt is.